

Har vi sikker viten om verden?

Anders Hoff - MTFYMA – 27.10.07

Dagens vitenskap bygger i stor grad på hva de fleste anser som sikker viten om en verden. Denne sikre viten har vi opparbeidet oss igjennom observasjoner, prøving og feiling igjennom tiden. Den blir i dag sett på som sikker viten fordi vi ikke har gjort observasjoner som sier oss at noe annet er tilfellet. Naturligvis går det ann å stille et spørsmål ved denne innstillingen; Er det sikkert at det vi anser som sikker kunnskap faktisk er nettopp dette? Har vi noen observasjoner som tilsier oss at vi ikke kan ha sikker viten?

Descartes bygger sin teori om sikker viten på en teori om at all annen kunnskap kan bygges på en rekke grunnleggende sannheter. Disse sannhetene regner han som åpenbare og innlysende. Dette betyr at de ikke er opparbeidet igjennom erfaring, men de er underliggende i menneskesinnet fra fødselen. Denne tankegangen kan sammenlignes med Platons tanke om slavegutten som klarer å finne ut hvordan han skal doble arealet til et kvadrat ved stimulering av kunnskap han allerede hadde. Videre ønsker Descartes å utvikle en sin tankegang slik at ingenting blir tatt for gitt. Han ønsker altså å finne en slags absolutt sannhet. Ved å forkaste alle påstander eller "sannheter" det finnes grunnlag for tvil om, står Descartes igjen med en ting det ikke finnes noe tvil om; Tvilen selv. Det eneste vi kan være sikre på er altså at vi tviler. Å tvile er å tenke. Med andre ord kan han ikke tvile på at han tenker. Denne tankegangen er oppsummert i det kjente utsagnet "cogito, ergo sum" eller "jeg tenker, altså er jeg". Det som det imidlertid er viktig å understreke om dette utsagnet er at jeg'et som Descartes ser for seg kun defineres ut fra denne evnen til å tenke eller tvile. Han kan med andre ord ikke være sikker på at han faktisk har en kropp. Dette fordi han allerede har slått fast at alle sanseintrykk har rom for tvil. Descartes var langt fra den eneste som stilte spørsmål ved sikker viten. Mot slutten av den vitenskaplige revolusjonen skulle denne problemstillingen bli utforsket av en rekke andre filosofer.

David Hume og Immanuel Kant var to av de viktigste britiske empiristene (av "Empiri" – Sanseerfaring) Som navnet tilsier la empiristene vekt på at all kunnskap kommer fra sanseerfaring; *"Noe som gjorde at empiristene var orientert mot det*

eksperimentelle og observasjonsmessige aspektet ved vitenskapene, og brukte dette som et ideal for filosofiske undersøkelser¹". Vi skjønner av dette også at empiristene var kritiske til Descartes tanker om at mennesker har medfødte ideer som grunnlag for kunnskap for man må jo ha erfaring som grunnlag for kunnskap.

Hume engasjerer seg for å sette fram en teori som forklarer forholdet mellom kunnskap, inntrykk og forestillinger. Forestillinger og inntrykk skiller seg i graden av livaktighet vi oppfatter de med. Når man spiser et godt måltid er dette et kraftig sanseintrykk, mens når man tenker tilbake på et godt måltid er dette kun en svak forestilling. Videre skiller Hume kunnskap i to deler; Faktakunnskap og begrepskunnskap. Forskjellen her kan illustreres med et enkelt eksempel. Dersom vi ser for oss en pære er det en del av begrepet pære at den er en frukt. Videre er det også en del av begrepet pære at den smaker søtt. Dette bygger på forestillinger vi som mennesker har opparbeidet oss. Faktakunnskap derimot er kunnskap som ikke har grunnlag i begrepskunnskapen. For å konkretisere hva faktakunnskap er kan vi gå tilbake til eksempelet med pæren og påstå at det er 3 mark i den. Begrepet pære sier oss at det er en frukt, at den smaker søtt, men ikke hvor mange mark det er i den. Vi kan vite at det kan være mark i den men ikke hvor mange det faktisk er. Så hvor mye faktakunnskap, eller sikker viten, mener Hume at vi kan ha?

Her er Hume klar i sin tale. "*Vår faktakunnskap strekker seg så langt som vår erfaring rekker²*". Med andre ord strekker vår sikre viten så langt som sanseintrykk gir grunnlag for. Dette står i meget klar kontrast til Descartes rasjonalistiske filosofi der sikker viten skal ha grunnlag i fornuftsmessige argumenter som er uavhengig av erfaring, eller sanseintrykk.

Men hva er det så egentlig Hume sier her? Vår sikre viten har grunnlag i erfaring vi får via sanseintrykk. Vi blir altså nødt til å stille et spørsmål ved hva Hume definerer som sikker viten. Her ser vi ganske fort at argumentet tar en noe annen retning. For om sikker viten bygger på sanseintrykk, hva er det da vi har sikker viten om? Eller for å snu litt på problemstillingen. Om vi ser på en skog fra en høyde ser vi at trærne i denne skogen har grønne blader. Sanseintrykket forteller oss altså at trærne er grønne og vi kan kalle dette for sikker viten på grunnlag av vårt sanseintrykk.

Dersom vi tenker oss at sanseintrykkene er det eneste som eksisterer derimot får vi

¹ Dybvig, D. D. & Dybvig, M. (2006) side 211.

² Dybvig, D. D. & Dybvig, M. (2006) side 215.

et problem med den sikre viten om skogen. For hva skjer så om vi snur ryggen til den? Forestillingen om skogen er der fremdeles, men inntrykket av skogen er borte. Humes konklusjon av dette er at vi ikke kan vite med sikkerhet om det finnes en verden utenfor vårt eget sinn, eller utenfor våre egne inntrykk og forestillinger. Konklusjonen blir altså at vi ikke kan ha sikker viten om noe vi ikke selv sanser eller har sanset, men spiller dette egentlig noen rolle? Så lenge vår viten fungerer i praksis er det kanskje ikke så viktig hva dette egentlig innebærer.

Immanuel Kant var som nevnt en annen empirist som må nevnes i en diskusjon om sikker viten. Kants tidlige filosofi bygde på den rasjonalistiske tankegangen vi kjenner fra blant annet Descartes. Dette skulle imidlertid bli avbrutt da Kant ble kjent med empirismen, og Humes filosofi. Et viktig poeng her er likevel det at Kant ikke var enig i hele Humes filosofi, den førte han bare inn på nye stier.

I sitt forsøk på klassifisere kunnskap innførte Kant 4 begreper. De to første er analytiske og syntetiske påstander. Hvor forskjellen mellom analytiske og syntetiske påstander er begrepene som påstanden består av. For eksempel kan vi se på påstanden "båter flyter på vann". Det er en del av begrepet båt at den flyter på vannet og dette utsagnet blir derfor av Kant beskrevet som analytisk. Dersom vi isteden ser for oss utsagnet "båten er laget av tre" ser vi at det ikke fremgår av begrepet båt at den er laget av tre. Dette utsagnet sier mer enn det som ligger i begrepene og det beskrives dermed som syntetisk. Om vi derimot sier at "trebåten er laget av tre" er dette igjen en analytisk påstand. Disse begrepene blir viktige sammen med Kants skille mellom påstander vi bare kan vite at er sanne igjennom sansning, a posteriori påstander, og påstander som vi kan vite er sanne uavhengig av sansning, a priori påstander. Eksempelvis kan vi bare vite at påstanden "det er tusen trær i denne skogen" er sann ved hjelp av sansning, mens påstanden "et tre er en plante" er en påstand som vi veit er sann uavhengig av sansning. I kombinasjon med begrepene om syntetiske og analytiske påstander får man på denne måten en mulighet til å beskrive en påstand. To av disse kategoriene er rimelig innlysende. Påstanden "et tre er en plante" er analytisk a priori. Mens påstanden "det er tusen trær i denne skogen" er syntetisk a posteriori. Å si at noe er analytisk a posteriori blir en umulighet fordi dersom noe er innlysende ut i fra begrepet, er det ikke samtidig nødvendig å erfare det ved hjelp av sansene.

Det er den fjerde kategorien som gjør denne inndelingen spennende. Kan en påstand være syntetisk a priori? Med andre ord; Er det mulig for en påstand å fortelle mer enn begrepene den inneholder, uten at det krever sanseerfaring for å bekrefte det? Ifølge Kant er dette mulig innenfor vitenskaper som geometri og aritmetikk (grunnleggende tallteori). Som Dybvig, D. D. & Dybvig, M. (2006) skriver på side 245 er påstander som summen av vinklene i en trekant er summen av to rette vinkler, og $7 + 5 = 12$ ifølge Kant analytisk a priori. Altså, om man ser på disse påstandene innser man at de ikke er analytiske, man får ikke svaret gitt som en del av begrepene som er i påstanden, men man behøver likevel ikke bruke sansene for å komme fram til at de er sanne.

I Kants filosofi er det også viktig å legge merke til at han skiller vår sanseoppfatning i to deler. Stoffet og formen, hvor stoffet er en er et resultat av tingen selv og formen er tingens bidrag til vår oppfatning av den. I tillegg, for at vi skal være i stand til å anskue (sanse) den, er vi avhengige av to anskuelsesformer; Tid og rom. Som et tankeeksperiment for å bekrefte eller avkrefte denne teorien kan vi prøve å se for oss et tre i en skog. Treet har farger og form. Dersom vi tar på det kan vi kjenne den ru overflaten til barken og de myke bladene. Hva skjer så om vi forsøker å se for oss dette treet uten dybde? Dette blir raskt et problem da et tre rett og slett ikke kan eksistere uten dybde. Ett lignende spørsmål man kan stille for å utforske tanken om anskuelsesformene er hvorvidt noe kan befinne seg på to steder samtidig. Her ser vi at dersom noe skulle befinne seg på to steder samtidig ville rommet i mellom bli forstyrret.

Men om vår oppfatning av en ting er avhengig av formen til denne tingen kan vi da med sikkerhet si at formens stoff også eksisterer? Kan vi ha sikker viten om at det eksisterer en verden utenfor vårt sinn? Vår oppfatning av verden slik vi ser den er altså avhengig av de to anskuelsesformene. Det er disse som lar oss "sortere" våre oppfatninger. Rom lar oss plassere ting ved siden av hverandre. Mens tid lar oss plassere hendelser og tanker etter hverandre, da disse ikke kan finne sted ved siden av hverandre. En hendelse har jo ingen utstrekning (den skjer ikke) om den ikke har et tidsperspektiv.

Litt brutalt blir vår viten om verden, og hvorvidt denne er sikker eller ikke, avhengig av de logiske argumentene vi velger å se på som gode nok. Det er klart mennesker

kan ha viten om verden rundt seg. Vi veit ting som at tyngdekraften ved jordens overflate er ca $9,81 \text{ m/s}^2$, vi veit at når temperaturen synker under 0 grader vil vann fryse. Dette er kunnskap som er gjort ved observasjon av verden omkring oss. Likevel, som vi ser er det en rekke måter å behandle denne kunnskapen på. Descartes drar den konklusjonen at det eneste han kan vite sikkert er at han kan tenke. Dermed blir observasjonen at vann fryser ikke sikker viten. Hume ser for seg at forestillingen av at vann fryser vil alltid være til stede, men det at vann fryser er bare sikkert som et sanseintrykk. Satt på spissen blir det altså et problem å påstå at vann fryser når vi ikke er der så vi kan sanse det. Kant derimot snur det hele om og sier at vi må forutsette en verden av ting for at vi skal kunne sanse den. Verden må altså eksistere for at vi skal kunne oppfatte den, men hvordan den ser ut er avhengig av vår tolkning. Et godt eksempel på dette kan jo for eksempel være den logiske påstanden at verden må framstå ganske annerledes for en blind person og en døv person.

Litteratur:

Dybvig, D. D. & Dybvig, M. (2006). *Det tenkende mennesket. Filosofi- og vitenskapshistorie med vitenskapsteori* (2. utgave 3. opplag.). Trondheim: Tapir akademisk forlag.